

Csondor Soma

AZ EMLÉKEZET SZILUETTJEI

Borsodi L. László irodalomtörténész, költő, író munkássága a kilencvenes évek végétől része az erdélyi magyar irodalomnak. Azóta négy vers és öt prózaverskötete jelent meg. Közülük a legújabb, *Szétszórt némaság* címmel, 2018 végén, a kolozsvári Erdélyi Híradó Kiadó és a budapesti Fiatal Írók Szövetsége közös gondozásában. A szövegek prózaversek, ám témájukat tekintve sajátos műfaji kategóriába sorolhatók, amelynek legpontosabb megnevezése a *lírai emlékbeszéd* lehet.

A kötet nyíltan, olykor konkrét utalásokkal játszik rá az amerikai irodalom egyik kiemelkedő verseskötetére, Edgar Lee Masters *A Spoon River-i holtakjára* (*Spoon River Anthology*, 1915). Masters könyvének sajátossága, hogy egy fiktív város halottjainak önmaguk számára írt sírverseit tartalmazza. A vallomások és történetfoszlányok utalnak egymásra, amelyből az egész egykori kisváros közössége megelevenedik az olvasó számára. Az amerikai közép-nyugati vidék jelképévé vált Spoon River így egy különleges, időben megrekedt mikrokozmoszt alkot. A *Szétszórt némaság* szerkezetileg és tartalmilag is hasonló eljárással él, ám sok tekintetben megújítja, illetve átformálja Masters koncepcióját.

A kötetben szereplő művek szintén egy-egy halotról szólnak, vagy magát a halottat szólaltatják meg. E figurák azonban nem fiktívek, mint *A Spoon River-i holtak* esetében, hanem valóban élt személyek. Az író felmenői, rokonai és néhai ismerősei. A legfontosabb kapcsolódási pont köztük tehát nem egy helyszín, hanem egy személy, akinek a sorsát meghatározták: a biografikus szerző. A személyesség szerepe a kötetben így kettős természetű. Megteremti az egyes írások közötti kohéziót, ám magukban a szövegekben mégis háttérbe szorul, hiszen a középpontban mindig a halott marad. Ha az elbeszélő mégis megjelenik, az szinte kizárólag e halott személyek viszonylatában történik.

Az első fejezet, az *Öt szarkofág* „elbeszélései” a négy nagyszülőről és az anyáról szólnak, és még elsősorban a személyes emlékezetből

építkeznek, de már megjelenik az eltávolodás tapasztalata: „szokjam meg, hogy csendjével marad velem, és lám, meglett az ő akarata, mert magával vitte az egyes szám második személyt, és nem, nem tudom megszólítani, csak harmadik személyben” (*Három számozott mondat*). A következő két fejezetben, amelyekben a déd-, az ük-, majd végül a szépszüllőkről beszél a narrátor, a személyes emlékeket fokozatosan felváltják a levéltári adatokat¹ kiszínező fikciók. Az időbeli eltávolodás egyre megismerhetetlenebbé, rekonstruálhatatlanabbá teszi az elődöket. A szövegekben ez a távolság a halottak perspektívájából mutatkozik meg: „Ősanyám most már engem figyel, tekintetével óv. Tudja, övé vagyok, hiszen belőle is lettem én.” (*Dédanyám ősanya*) A két generációval korábbi szépszüllőkről szóló írásban pedig már a következőket olvashatjuk: „Nem ismernek, nem tudják, övék vagyok, azt sem, bennem élnek-e.” (*Szépapáim, szépanyáim*) A kötet első három fejezete tehát egyre távolabbi múltba tekint és így a feledésbe merülés nyomozó képét festi. Előbb csak a halottakhoz tartozó születési és halálozási dátumok, helyszínek válnak kérdőjelessé, végül a szépszüllők egy részénél már a nevek is ismeretlenek lesznek: „Csak nevük van a holtaknak, vagy az se.” (*Szépapáim, szépanyáim*)

A további fejezetekben egykori rokonoknak, barátoknak és közeli egyházi személyeknek, egyszersmind példaképeknek állít emléket az elbeszélő. Ezek életútján keresztül pedig már nem csak a halottak személyét ismerhetjük meg, és azt, hogy az életrajzi szerző számára miért fontosak. Átvaluk, illetve életük háttérében Erdély 20. századi történelme is kirajzolódik a nagy háborúktól, a határváltozásokon, a kommunizmuson és a rendszerváltáson át egészen napjainkig. „Milyen volt ott állni a vajdahunyadi kolostor refektóriumában Szent András éjszakáján, a rendtársakkal egymás kezét fogva, szemtől szemben a részeg, revolverekkel fenyegető kommunistákkal? (...) Remegett-e a keze, amikor megfogta a munkatáborba szóló behívót? (...) És hogy tudott 1957. november 24-én, pappá szentelése napján minden ellenségének megbocsájtani? (...) kaparni a falat, cipelni a cserepet a kommunizmus bukása után a visszaszerzett csíksomlyói kolostorban?” (*Csuhában, priccses nadrágban*) – teszi fel az elbeszélő a kérdéseket

1 A szerző állítása szerint a kötet megírását levéltári kutatás is megelőzte. In Keresztes Bea: *Hiány és emlékezés*, <https://hargitanepe.eu/hiany-es-emlekezés/> (utolsó megtekintés: 2019. április 9.)

Bartók Barabás P. Albert egykori ferences rendi szerzetesről. A kiemelt részletekből is látható, ahogy a személyes életút megidézésén keresztül a terület történelmi traumái, jelentős eseményei is megelevenednek. A kötet második felében tehát (*A Spoon River-i holtakhoz* hasonlóan) már a lokális tapasztalat is fontos szerephez jut. Így a kulturálisan, történelmileg és identitását tekintve is sajátos helyzetben lévő Erdély egyfajta mikrokozmoszát is megteremtik a szövegek.

A *Szétszórt némaság* legfontosabb kérdése azonban a múlt, illetve a múltba vesző személy megragadhatóságának és ábrázolhatóságának problémája. Ezzel kapcsolatban a kötet egyik kiemelendő, önreflexív alkotása a *Fekete-fehér fényképek*. Ebben régi fotók kommentárjait olvashatjuk, amelyek a múlt egy-egy pillanatát próbálják megragadni. Éppen úgy, ahogy az egyes prózaversek a múltbéli emberek személyiségét igyekeznek ábrázolni. Ahogy azonban az emlékezet múlásával a fotók tartalma is bizonytalanná válik, úgy a szövegekben megidézett emberek is csak elmosódott, rekonstruálhatatlan alakjai lesznek a történelemnek. Az egyik fényképről a következőt olvassuk: „A távolban a részletek csak sejthetők, de nem látszanak. Élesíteni, újraexponálni nem lehet, nincs miért.” Az alkotás zárlata pedig így összegez: „Nem rögzülnek az alakok, a formák. Mindenek mozognak, mosódnak, mindenek mozdulatlanok. Túlexponált fényképek.” Az analógia nyomán a kötet szövegei tehát homályos, megbízhatatlan képekként viszonyulnak a múlthoz, a halottakhoz és önmagukhoz.

Ezt az értelmezést támasztják alá Ráduly Margit illusztrációi is, amelyek elsöre egyszerű, összeszerkesztett családi fotómontázsoknak vagy némely esetben Magritte festményeihez hasonló szürreális képeknek tűnnek. Ezek az illusztrációk azonban minden esetben a fejezetcímet tartalmazó (egyébként üres) oldalak hátlapján találhatóak, így a címek mögött, a fehér lapon átüt azok sziluettje. A körvonalak pedig egy-egy újabb, árnyékszerű ábrát alkotnak. A *Szétszórt némaság* című fejezet alatt például egy sírkő jelenik meg a következő oldalon gyerekek fekete-fehér fotóit ábrázoló montázból. A *Coementerium amicorum* fejezetcímnél egy honvédségi sisakos katonasír rajzolódik ki. Az utolsó fejezetet jelölő *Testamentum* felirat alatt pedig reneszánsz ikonokat idéző, a gyermek Jézust kezében tartó Madonna sziluettje látható. Valójában a lap túloldalán ez a kép fej nélküli, öltönyös férfit ábrázol. Ezek a különleges optikai hatásokat keltő ábrák a szövegek rekonst-

rukciós kísérletére reflektálhatnak. Hiszen e képek – akár a halottak az egyes írásokban – egyfajta eltávolított jelenlétben vannak. A szöveg mögött a tárgy, illetve a személy nem mutatkozik meg, csak annak képviselője, „árnyéka”. Egy megidézett alak, amely teljes valójában már nem rekonstruálható.

Borsodi L. László új prózaverskötete különleges és értékes vállalkozás. A történelmi és a személyes emlékezet mozaikdarabjain keresztül igyekszik viszonyulási lehetőséget találni az elvesző múlthoz. Noha szembenéz annak rekonstruálhatatlanságával, a tökéletes felidézés lehetetlenségével, az írás által mégis kapcsolatot teremt vele, még akkor is, ha a halottaknak csak bizonytalan sziluettjeit képes létrehozni. Ennek révén nem pusztán a tudatosan háttérbe szorított én lesz újraértelmezhető a vér szerinti és a szellemi elődök felől, hanem az egész régió történelme is. Továbbá a szövegek beteljesítik legalapvetőbb funkciójukat is: emlékbeszédnek lesznek, szembenézve e beszédmód problémáival. Alighanem ebben ragadható meg a kötet legfőbb célja, mely már a címében jelzi, hogy képtelen véghezvinni azt, amit a fikciós *A Spoon River-i holtak* megvalósít. Nem tudja a halottakat megszólaltatni, csak valamiféle előremutató és méltó viszonyt kialakítani velük. Úgy vélem, a *Szétszórt némaság* e törekvését tökéletesen megvalósítja.

Lelkem kicsi madara